

Borut Ošljaj

Od plemenske k razsvetljeni politični morali – Prispevek k pragmatični apologiji razlik

O kriznih razmerah in o vsem, na kar v Sloveniji ne moremo biti ponosni, je bilo v zadnjih letih precej povedanega in napisanega, morda celo nesorazmerno veliko. Manj pa smo slišali, kaj v teh razmerah storiti, kako brez patosa, vzajemnih obtoževanj in zagrenjenosti prepoznavati in konkretno odpravljati naše evidentne slabosti ter z jasnim pogledom v prihodnost v nas prebujati in spodbujati tiste pozitivne lastnosti in zmožnosti, ki jih prav gotovo premoremo, a nam primanjkuje zadostne mere volje, poguma in pripravljenosti, da bi jim s skupnimi močmi utirali poti k njihovi uveljavitvi. Če se obema nalogama ne bomo s skupnimi prizadevanji posvetili zdaj, se bojim, da se bomo še dolgo pogrezali v močvirja lastnih patologij in vanje vlekli tudi tiste, za katere radi pravimo, a več kot to žal ne, da na njih svet in prihodnost stojita. Razlog, zaradi katerega se na tem mestu obračam na vse ljudi dobre volje, je skromen in tipajoč poskus razgrnitve nekaterih pogojev možnosti obrata na bolje. V tej smeri želim ponuditi nekaj predlogov odpravljanja napak, ki nas opazno slabijo, ter iztočnic prepoznavanja in oživljanja vsaj kančka tistega, kar nas v tem specifičnem koščku Evrope dela v pozitivnem smislu izjemne. Vem, da se ta dikcija sliši marsikomu naivna, kljub temu vas prosim za nekaj potrpljenja, četudi je nemara marsikdo trenutno z njim že na koncu.

Da imamo vsi naše dobre in slabe lastnosti, je splošno znano; to velja tako za posameznike kot tudi za skupnosti, narode in države. Če je ta ugotovitev banalna pa je vse prej kot to vprašanje, kako naše prednosti in slabosti živimo, kako se z njimi soočamo in kako se te konkretno izražajo v naših življenjih. Za pametne osebe in pametno vodene države velja, da znajo poudariti njihove prednosti, jih narediti vidne in vplivne na eni ter odpravljati, zmanjšati, odložiti ali vsaj prikriti njihove pomanjkljivosti na drugi strani. Oboje predpostavlja vednost o lastnih prednostih in pomanjkljivostih. Kdor ne ve, kaj je v njem dobrega in kaj slabega, čemu kaže reči *da* in čemu *ne*, ni subjekt lastnega življenja, temveč njegov objekt, je eksperiment brez načrta, je kakor ladja brez kapitana in navigacije.

Če se vprašamo kako gre pri tem Sloveniji, se bojim – ne brez pretiravanja –, da bi lahko primerljivo z Diogenom iz Sinope našo pamet iskali z lučjo pri belem dnevu. Videti je namreč kot da izkazujemo prav poseben talent, da nekatere lastne napake in neumnosti ‘premagujemo’ tako, da jih načrtno poglobljamo, posplošujemo in iz njih ustvarjamo travme za vse; zadnje čase tudi tako, da se trudimo zanje pridobiti celo evropski certifikat. Od tu do grotesknosti žal ni več

daleč. Toda brez skrbi, tukaj se ne mislim ukvarjati s psihopatologijo naroda, v tem trenutku to tudi ne bi bilo posebej koristno, prav tako ne želim in tudi ne zmorem igrati vloge nekakšnega »slovenskega Nietzscheja«, ki bo brez milosti in dlake na jeziku bičal slabosti lastnega naroda – četudi to morda v drugačnih okoliščinah sploh ne bi bilo tako slabo –, gotovo pa želim pomagati spreminjati bolešno ujetost v preteklost, drobnjakarstvo in notranje delitve v povezovalno, ambiciozno in tvorno usmerjenost v prihodnost; skratka v ustvarjanje pogojev zrele in zdrave družbe.

Česar ni mogoče spraviti, s tem se je treba naučiti živeti

Tak obrat perspektive pa je možen le, če predhodno opustimo določena prizadevanja in dejavnosti, ki, četudi so bili pogosto dobro mišljeni, očitno niso pripomogli k premagovanju družbenih travm in dilem; prej nasprotno. V prvi vrsti tukaj mislim na naš odnos do lastne zgodovine, ki nas še danes deli precej bolj kot nas povezuje, različni pogledi nanjo in z razgretimi strastmi prepojeni načini njihovega zastopanja v javnosti pa le dodatno poglobljajo neenotnost in v pomembni meri onemogočajo normalizacijo življenja. Če temu lahko pritrdimo, potem se kaže oprijeti pragmatične in učinkovite rešitve, ki lahko razmeroma hitro izboljša za nikogar osrečujoče stanje: Če (še) ne zmoremo konstruktivno misliti lastne zgodovine, potem je najbolje, da se nehamo za določen čas z njo ukvarjati. Kdor ne zmore plodno misliti kompleksnih problemov, je bolje, da jih ne misli. Gotovo pa je smiselno, da tovrstna zgodovinska vprašanja prepustimo strokovnjakom, v prvi vrsti zgodovinarjem, pa tudi antropologom in etikom, da jih nepristransko in dialoško naravnano rešujejo daleč od oči pretirano razdražene javnosti. Dokler jim ne uspe vsaj deloma uskladiti na videz nezdržljivih pozicij ali pa obeh sprejeti v njuni notranji legitimnosti in načelni ter antropološko utemeljeni enakovrednosti, tako v dobrem kot slabem, naj njihova prizadevanja ostanejo zaprta znotraj zidov pristojnih organov in institucij. Pri tem bi se kazalo izogniti tudi tistim pristopom razumevanja in vrednotenja tragičnih dogodkov med in po drugi svetovni vojni, ki temeljijo na mitično-umetniških izhodiščih; tovrstni pristopi lahko le spodletijo, četudi so nemara njihovi nameni hvalevredni.

Če pa se izkaže, da so razlike vendarle pregloboke, da bi jih lahko vsaj deloma uskladili in spravili, je smiselno, da jih sprejmemo kot neodtujljivi del zgodovine našega naroda in se naučimo z njimi strpno živeti v dobrem in slabem; podobno kot bomo to verjetno storili z aktualnim virusom. Na ta način bomo lahko tudi hitreje utrnil pot koristnemu spoznanju, da stopnja humanosti sedanje in prihodnje družbe ni nujno odvisna od (ne)humanosti pretekle. Nemci so to spoznali že kmalu po koncu 2. svetovne vojne; ne vidim prepričljivega razloga,

zakaj bi moralo ostati to spoznanje nedosegljivo za nas. Kdor tega ne razume, tvega, da travme očetov in mater raztegne v sedanost hčera in sinov ter v prihodnost vnukinj in vnukov. Otroci postanejo pametnejši od svojih staršev takrat, ko razumevajoče sprejmejo njihove delitve in napake, se od njih distancirajo in se na ta način izognejo skušnjavi, da bi jih podaljševali v svoja življenja. Šele tako se resnično in dokončno 'izselijo' ter osamosvojijo. Seveda bi si načeloma tudi sam želel sprave, najprej pa – kot številni drugi – pokopa vseh pobitih; vendar ne na načine, ki znotraj žal še vedno nezrelih razmer očitno ne pripomorejo k celjenju krvavečih ran, temveč, nasprotno, delitve živečih le dodatno poglobljajo. Zrela demokratična družba lastno zrelost dokazuje tudi s tem, na kak način sprejema svoje zgodovinsko posredovane travme, kako očiščena lastnih mitoloških navlak z njimi živi in se od njih uči. Ko delitve demitologiziramo in sprejmemo, te izginejo, ostanejo pa razlike. S slednjimi se da živeti, pogosto tudi dobro, z delitvami ne. Nedavna izjava Slovenske akademije znanosti in umetnosti o spravi je korak v pravo smer, zato jo kaže pozdraviti in na njej graditi naprej; začeni z vzgojo in izobraževanjem.

Nujnost politične osamosvojitve

Z zgodovinskimi delitvami in razlikami so tesno povezane tudi aktualne politične in ideološke. Tudi te so pri nas žal zaostrene do vrelišča in v svoji toksičnosti močno zavirajo možnosti celovitega razvoja družbe. O njih imam razmeroma trdno mnenje, ki ga ob nujni predpostavki kritičnosti in nepristranskosti tudi ni posebej težko oblikovati, a ga tu ne kanim potiskati v ospredje; predvsem zato ne, ker izpostavljanje krivcev, teh in/ali onih, ter navajanje podpornih razlogov, pomeni vsaj prikrito obtoževanje, to pa problemov v tako zaostrenih razmerah kot so naše nikoli ne rešuje, temveč jih nasprotno iz razumljivih psiholoških razlogov zgolj pogloblja. Tudi v tem primeru zato velja: najprej ohladiti razvnete strasti in se težav lotiti pragmatično, a tudi bolj celostno.

S pragmatičnostjo mislim sprejemanje ideološko-političnih razlik kot dejstva, odkrito soočenje z njimi, prepoznavanje njihovih prednosti in pomanjkljivosti, stremljenje k postopnemu zmanjševanju z njimi povezanih napetosti ter posledično in postopno graditev višje ravni vzajemnega zaupanja, ki naj temelji na poudarjanju prednosti obeh polov. Pragmatično reševanje problemov ne pomeni združevanja različnih pozicij v enotno superpozicijo, še manj favoriziranje ene pozicije na račun druge, temveč nepristranski poskus razumevanja legitimnosti in tudi koristnosti različnih pogledov pri vzpostavljanju in utrjevanju temeljev možnosti sobivanja. Vzajemno obtoževanje ali celo demoniziranje drugače mislečih pri nas trenutno žal kaže na visoko stopnjo nezrelosti pomembnih protagonistov javnega prostora, s čimer se nezavedno ali morda tudi načrtno pogloblja in utrjuje vrtinec sovraštva. Morda je

takšna strategija za nekatere kratkoročno gledano koristna, dolgoročno pa je za vse ne-umna in nevarna.

S celostnim reševanjem zaostrenih ideološko-političnih razmer na eni strani mislim na upoštevanje in razumevanje njihovih političnih, ideoloških, zgodovinskih, antropoloških, moralno-etiških, psiholoških, socialnih in celo ekonomskih vzrokov, na drugi strani pa tudi nujno upoštevanje in predvidevanje prihodnosti ter oblikovanje skupnih ciljev, ki naj bodo sprejemljivi in motivirajoči za vse legitimne akterje. Najlažje in najhitreje lahko trenutna razhajanja presežemo ali vsaj omilimo s pogledom v skupno prihodnost; natančneje tako, da predse postavimo nove cilje ali celo ideale. To ni tako abstraktno in neuresničljivo kot se morda zdi na prvi pogled, saj vendarle vsi želimo, da bi mi in naši zanamci živeli dobro, to pomeni v miru, da bi bili v zadostni meri deležni duhovne in materialne blaginje pri samouresničevanju tako posameznikov kot tudi družbe, da bi živeli v čistem in zdravem okolju ter v dobrih odnosih s sosedi. Trenutne razlike in razhajanja postanejo opazno manjši, če poudarek iz njih prenesemo na prihodnost in se vprašamo, kaj lahko eni in drugi storimo, da bi te nedvomno skupne cilje pričeli uspešneje uresničevati. Vsi vemo, da smo bili kot skupnost najbolj enotni v drugi polovici 80ih prav zato, ker smo imeli skupne cilje in ideale. Če teh zdaj ni več, je skrajni čas, da si jih postavimo.

Smiselno in hkrati nujno bi zato bilo, da se po državni osamosvojitvi lotimo še bistveno pomembnejšega projekta političnega osamosvajanja. Osamosvojiti se moramo izpod jarma lastne politične nezrelosti, ki se kaže v ideološki zasvojenosti, v slepem kopičenju vpliva in moči za 'naše', v brezobzirnih diskreditacijah in slabitvah političnih nasprotnikov ter v ujetosti v podedovane predsodke o tem, kdo je ta dober in kdo ta slab, kdo zaslužen in kdo ne. Ne govorim o tem, da smo vsi v vsem enako krivi, to praktično nikoli ne drži, govorim o tem, da takšna pred-razsvetljenska morala vzdrževanja konfliktnosti nikoli ne obrodi užitnih sadov; napadeni so bo namreč vselej branili, pa naj bodo očitki na njegov račun upravičeni ali ne. Staviti na geslo *lotta continua* je zato vselej nevarno: trajajoči boj vedno ustvarja bolečino za nekatere in radost za druge, poražence na eni in zmagovalce na drugi strani, zato se dolgoročno le pogloblja spirala negativnih strasti in resentimenta. Ni potrebno biti zelo pameten, da ugotovimo, da lahko sami dobro živimo le takrat, ko dobro živi tudi drugi in nam bližnji. Če torej resnično želim dobro zase, lahko to dosežem le tako, da dobro želim tudi drugemu in si v tej smeri dejavno prizadevam, četudi se z njim v vsem ne strinjam.

Vedno znova kot politični subjekti pozabljamo, da je tisto, kar nas deli, praviloma manj pomembno, včasih celo banalno v primerjavi s tem, kar nas združuje in nam je vsem skupno.

Mar ni torej neumno poudarjati in izpostavljati prvo, povsem pa zanemariti in utišati drugo? Ko se bomo kot skupnost politično emancipirali, potem tudi z razumevanjem banalnih resnic kot tudi z odpravljanjem drugih urgentnih ideološko-politično obarvanih anomalij ne bo večjih težav; delitve bodo postopoma izginile, ostale pa legitimne in koristne razlike.

Dve plemenski politični morali

Bodimo konkretnjši: V ozadju razmisleka o ideološko-političnih delitvah je razlikovanje na levo-liberalni in desno-konservativni ideološko-politični blok (ker bi to razlikovanje terjalo podrobnejšo razlago, bom poenostavljeno desno in konservativno na eni ter levo in liberalno na drugi strani uporabljal sinonimno, čeprav zlasti med levo in liberalno politično usmeritvijo obstajajo pomembni razločki). Ta razlika je tradicionalna znotraj vseh demokratičnih družb; kot taka ni le legitimna, temveč je hkrati tudi antropološko utemeljena. Ljudje kot bitja, ki si moramo v pomembni meri sami postavljati pravila bivanja, vedno znova eksperimentiramo z družbenimi sistemi in osebnimi prepričanji in stališči ter iščemo pravo mero med odprto spontanostjo in zaprto regulacijo, med kaosom in redom, skratka: med svobodo in nujnostjo. Natančne srednje mere oz. nekakšnega idealnega družbenega reda pa kljub vsem prizadevanjem ni mogoče natančno določiti, ker fenomen svobode ni merljiv. Zato je razumljivo, da se družbe in posamezniki kot ladje in čolni na razburkanem oceanu nagibajo zdaj bolj v eno, zdaj bolj v drugo smer; enkrat smo bolj odprti, drugič bolj zaprti, enkrat bolj individualno, drugič bolj skupnostno naravnani. Toda obe poziciji sta temeljni in v njuni legitimnosti nujni, izhajata namreč iz specifične človeške narave, ki jo v splošnem povezuje z njeno relativno duhovno nedoločenostjo, odprtostjo in fakultativnostjo na eni (človek kot bitje možnosti) in relativno biološko oz. telesno določenostjo in zaprtostjo na drugi strani. Pojem relativnosti uporabljam zato, ker tako duhovna kot telesna plat nista enoznačno odprti in zaprti. Nedoločeni, odprti sistemi namreč sami po sebi težijo tudi k zapiranju, določeni in zaprti pa vselej vsebujejo tudi elemente eksperimenta in negotovosti. To pomeni, da je vsak posameznik in vsaka skupnost v vsakem trenutku njunega bivanja vselej že določena zmes odprtosti in zaprtosti, ki se v tveganju in priložnosti polnem gibanju med ravnotežjem in nestabilnostjo nenehno spreminja. Tudi liberalni sistemi, nazori in ljudje premorejo svojo lastno konservativnost in konservativni svojo lastno liberalnost. Liberalnost in konservativnost v njuni čisti obliki zato ne obstajata in tudi obstajati ne moreta, temveč sta le dva nasprotna in izstopajoča vidika specifično človeškega procesa avtonomnega samournavanja. S tem razlikovanjem torej ni nič narobe, nasprotno, v njem se skrivajo temelji naše kreativnosti in hkratne stabilnosti, od katerih obe potrebujemo v enaki meri. Težave, in to ne majhne, nastanejo takrat, ko iz njenega nerazumevanja ta razlika

preraste v delitve in razkole oz. v oblikovanje dveh plemenskih skupnosti z izključujočima moralama.

Kot družba se počasi učimo spoznavati, da nas razlike bogatijo. Res je, bogatijo nas, če legitimnost razlik razumemo kot nujnost in kot naše skupno bogastvo iz katerega črpamo dobro za vse. Spoznali smo že in se vsaj načelno zavzemamo za enakopravnost spolov, narodov, kultur, drugače mislečih itd. Tudi pri nas, kar je pohvalno. Po drugi strani pa poleg spodbudne odprtosti in strpnosti navzven kažemo patološke znake zaprtosti in izključevanja navznoter. Kako sicer razumeti, da drugače mislečega tujca iz drugih kultur in kontinentov sprejemamo kot samoumevnost in se nad njegovo drugačnostjo celo navdušujemo, drugače mislečega znotraj lastne skupnosti pa ne le ne sprejemamo, temveč bi se ga celo radi znebili, zadnje čase tudi z odkritimi grožnjami s smrtjo. To dejstvo o nas marsikaj pove. Če načelne enakovrednosti vseh legitimnih razlik tako v odnosu navzven kot navznoter ne razumemo in spoštujemo, potencialno konstruktivna narava razlik hitro prestopi Rubikon lastne koristnosti, se radikalizira in postane destruktivna; kot vse, kar izgubi pravo mero in orientacijo. Tisti, ki desnico brez prepričljivih dokazov povezujejo s fašizmom in totalitarizmom, levice pa z lenobo, anarhizmom in kaosom, že uporabljajo radikalizirano govorico, ki temelji na izključevanju in povzdigovanju lastne pozicije oz. enega pola naše fakultativnosti nad drugega: razlika se obrne zoper razliko, kar je nujno za vzajemno ohranjanje in rast postane seme izključevanja in propada. Tega ne videti, ne razumeti, to dopuščati in celo podpirati glede na relevantne antropološke in etiške kriterije pomeni ujetost v plemenske moralne obrazce.

Konservativni in liberalni hkrati

Družbene razlike so vselej že odgovor na večno vprašanje, kako daleč seže moja svoboda in kje in zakaj se naj omeji. Zadovoljivega odgovora nanj ne more dati niti ekskluzivno liberalna niti ekskluzivno konservativna pozicija, preprosto rečeno zato, ker je vsaka zgolj polovica resnice, odtrgan in iz nevednosti prisilno osamosvojen del *conditio humana*. Zadovoljivi odgovor lahko ponudita le skupaj, vendar ne tako, da se poenotita, takšno poenotenje ni niti smiselno, še manj možno, temveč skozi zavestno sprejetje njune neodpravljive različnosti in hkrati tudi antropološko utemeljene enakovrednosti. Če in ko oba ideološko-politična pola resnično in vzajemno sprejmeta smiselnost in legitimnost nasprotne pozicije, se lahko šele vzpostavijo pogoji plodne konkurenčnosti in zrele demokracije. Plodna konkurenčnost vključuje vednost, da sem lahko od nasprotnega pola prepričljivejši in verodostojnejši le, če nenehno izboljšujem samega sebe, ko torej temeljnim vrednotam svoje lastne politične usmeritve izkazujem spoštovanje in jih odgovorno uresničujem, hkrati pa ob spoštovanju

legitimnosti in smiselnosti nasprotno postavljam tudi meje svoji lastni naravnosti. Nič ni bolj koristno za družbo kot hkratni obstoj plemenite desnice in plemenite levice, ki sta druga drugi ogledalo. Ta dva pola sta za vsako družbo enako nujna in koristna kot denimo sobivanje umetnikov in inženirjev, teoretikov in praktikov. V družbah, ki jim je lastna določena politična zrelost, brez resnih težav sprejemajo, da je v kriznih in družbeno kompleksnejših razmerah več konservativnosti načeloma pametnejša izbira kot več liberalnosti; ko se razmere konsolidirajo in normalizirajo, pa je za vsako zrelo demokracijo pomembno, da se v ustrezni meri ponovno okrepijo liberalnejše usmeritve; okrepijo, ne enostransko prevladajo. Zrela demokracija je tista, ki je na pravih mestih konservativna in liberalna hkrati. Primer: gotovo je smiselno, če je na ravni zunanjih odnosov ter notranjega in obrambnega sektorja bolj konservativna, na ravni kulturnega in znanstvenega pa bolj liberalna. Vendar bolj ne pomeni izključno; tudi tu je nujno pametno tehtati, kje je tista pragmatična meja konservativnosti in liberalnosti, ki omogoča dobro delovanje posameznih sektorjev z vidika celote države, njenih državljanov, odnosov do drugih držav in narave. Zato je verjetno odveč poudarjati, kako pomembno je za demokratično družbo, da tudi v javnih medijih, sodstvu in nad državnim premoženjem ne prevladuje ena sama ideološko-politična usmeritev, temveč ti sistemi v vsakem trenutku težijo k uravnoveženosti.

Morda se bo zdelo komu enigmatično in abstraktno, toda korak naprej bomo naredili šele tedaj, ko bodo liberalci razumeli in vzljubili svojo lastno konservativnost, konservativci pa svojo lastno liberalnost; šele takrat bodo lahko resnično razumeli in kot neodtujljivi del razsvetljene demokratične družbe kot sebi enakopravnega partnerja sprejeli dotedanjega sovražnika. Na ta način drugi postane naše lastno ogledalo in legitimacija. Če se bo vsak pol trudil za svojo lastno odličnost, bo vse precej lažje, korist pa obojestranska oz. vzajemna.

Kočija, kočijaži in vrednote

V kontekstu ideološko-političnih delitev in njihovega preseganja moramo vsaj na kratko spregovoriti še o problemu vrednot. Ker si vrednote praviloma predstavljamo kot nekaj abstraktnega in konkretno težko uporabnega, se bom zatekel v svet metafor, da bi tako gotovo ne najbolj natančno, a zato toliko bolj ilustrativno ponazoril problematično vrednotno stanje, v katerem se od osamosvojitve naprej nahajamo. *Predstavljajmo si kočijo s kočijažem in potniki na njej ter konjsko vprego. Vprežni konji kažejo veliko mero samovolje, zdi se kot da potniki, predvsem pa kočijaž, ki so mu prvi zaupali upravljanje vprege, nanje nimajo zadostnega vpliva. Vsak konj počne kar se mu zahoče. En bi šel v to, drugi v drugo, tretji v tretjo smer. Eni bi kar stali, drugi spet divjali, toda noben od njih ne ve natančno v katero smer, s kakšnim tempom, kaj šele, da bi vedeli, čemu sploh vse skupaj. Vsak skrbi le zase in za svojo kratkoročno dobrobit.*

Kočijaž zaman zateguje uzde, v obupu vije roke, vpije na konje, občasno kakšnega za trenutek celo umiri. Potniki v kočiji so se na vse to že navadili, se predali malodušju in vso skrb posvetili, tako kot konji, samim sebi. V kaotičnem stanju se poslužujejo vseh metod, da bi preživeli. Sklepajo nenačelne koalicije, da bi lažje skrbeli za svoje sedeže in jih ohranjali v stanju zadovoljivo prijetnega sedenja, medtem ko kočija, ker jo konji hkrati vlečejo v različne smeri, počasi razpada, kolesa se močno majejo, podvozje oglušujoče škripa, streha na številnih mestih pušča. Seveda s to metaforo zavestno pretiravam, vendar ne toliko, da ne bi v njej zlahka prepoznali podobnosti s stanjem naše družbe. Vsi smo si verjetno edini, da »kočijaž, potniki in vprežni konji« pri nas niso dobro usklajeni. Četudi nekaterim uspeva, da v nepregledni situaciji zase poskrbijo bolje kot drugi, kar je vselej možno le na račun poslabšanja stanja drugih, pa je takšno stanje za celoto pogubno, saj je le vprašanje časa, kdaj bo kočija postala nefunkcionalna, njenega upravljanja pa se bodo postopoma polastile organizirane skupine, ki bodo neopazno kradle, kar je v njej vrednega in dragocenega.

Kočija je država, kočijaž je vsakokratna vlada, potniki smo državljani. Kdo pa so konji? Resnični konji, ki dejansko usmerjajo in vlečejo državo in državljane v smeri zaželenih ciljev v najožjem in natančnem pomenu niso gospodarstvo, kultura, znanost ali šolstvo, še manj politika ali mediji, pravi konji so vrednote. Zakaj vrednote? Zato ker one določajo to, kar je vredno, pomembno, cenjeno, zaželeno in spoštovano, one določajo smer, so gonilo in orientir našim odločitvam, osrednji motivator naših dejanj in hkrati merilo za presojo naših odločitev in opustitev kot tudi vseh dejanj in dogodkov, ki so sad našega skupnega življenja. Za ene so temeljne vrednote pravice posameznika, za druge skupnost ali narod, za tretje moč, za četrte znanje, za ene materialno, za druge spet duhovno blagostanje itd. Kultura, umetnost, znanost, gospodarstvo niso nič drugega kot različni družbeni sistemi, ki temeljijo na točno določenih vrednotah z namenom njihovega uresničevanja. So torej v njihovi službi. Če materialna blaginja za nas ne bi bila vrednota, čemu potem gospodarstvo, če znanje za nas ne bi bilo vrednota, čemu potem znanost. A če vsak vrednotni konj vleče v svojo smer in favorizira zgolj svoje lastne vrednote, če kočijaž ceni le nekatere ali samo enega konja, spet drugi pa druge ali drugega, potem se kočija premika brez cilja v krogu in počasi postaja plen parcialnih interesov. Če si želimo smiselne orientacije in zanesljivega gibanja, potem nujno potrebujemo tudi skupne vrednote, s katerimi usklajujemo in v določeno smer ciljno usmerjamo vse posamezne vrednotne konje. Če je za kočijaža temeljna vrednota in gonilo poravnava zgodovinskih krivic kot te razume sam, potem postane kočija instrument njegovih osebnih ciljev in interesov. Kočijaževe vrednote so v tem primeru sicer lahko razumljive, vendar ne tudi družbeno

usklajene in za vse sprejemljive. Na tovrstnih vrednotnih temeljih so se zato vse razlike doslej zgolj poglobljale. Dokler naše kočije ne bodo usmerjale skupne vrednote, ki bodo tudi v etičnem smislu legitimne in povezovalne, dokler ne bomo mogli izbirati kočijažev, ki bodo takšnim skupnim in ne zgolj osebnim vrednotam celostno zavezani, tako dolgo bo naša kočija in z njo skupaj njeni potniki plen posameznih interesov brez nedvoumne etične legitimnosti, njeno gibanje pa polno neprijetnih presenečenj in nepredvidenih postaj.

Soglasje o temeljnih vrednotah

Za slovensko družbo v njeni še vedno trajajoči tranzicijski ujetosti je nedvomno značilna vrednotna negotovost, ne redko pa tudi nevednost o smislu in pomenu vrednot za posameznika in celoto družbe. To ne pomeni, da v naši družbi ni nobenih vrednot, temveč predvsem to, da se v prevladujočem moralnem relativizmu uporabljajo močno poljubno in selektivno, da se z njimi pogosto želi povzdigniti posamezne svetovnonazorske, ideološke, politične in druge usmeritve, ter na ta način odvzeti legitimnost drugačnim prepričanjem. Včasih slišimo, da se izvor vseh težav pri nas skriva v silovitem vrednotnem spopadu. Ta ocena v veliki meri drži, saj ideološko-politične razlike vselej temeljijo na različnih in na videz nezdržljivih vrednotah, na njihovem specifičnem selekcioniranju in akcentuiranju. Če so za nas najpomembnejše vrednote povezane s svoboščinami in pravicami posameznika, bomo zelo verjetno favorizirali liberalne politične usmeritve, če bolj izpostavljammo red, tradicijo in skupnost, nam bodo gotovo bližji konservativnejši politični projekti. Ne smemo pa spregledati niti drugih pomembnih razlogov za nevrotično družbeno stanje: interesi in boj za ohranjanje ali pridobivanje pozicij vpliva ter moči. Toda tudi to je končno le oblika vrednotenja, ki temelji na tihi izpostavitvi volje do moči.

Ker se pri nas izogibamo mišljenju vrednot in se sprenevedamo glede njihovega konstitutivnega pomena, jih ne zmoremo misliti in udejanjati vključujoče. Značilnost vseh plemenskih moral je antagonizem vrednot in njihova izključujoča razmerja. Na takšni predrazsvetljenski morali žal temelji tudi vrednotni razkol slovenske družbe; v njem koreninijo nekateri ključni problemi, ki nas že desetletja hromijo. Vrednotni razkol seveda nikakor ni specifično slovenski problem, je pa ta globlji in bolj zaostren kot v primerljivih evropskih državah. Prav zato smo v gibanju svetovni etos Slovenija leta 2015 organizirali simpozij na temo *Soglasje o temeljnih vrednotah za prihodnost slovenske družbe*; pobudo, kako se konkretno lotiti usklajevanja, smo kasneje posredovali tudi predsedniku države. Žal se nanjo ni odzval. Če bomo kot družba želeli narediti korak naprej, se temu vprašanju ne bomo mogli več dolgo izogibati. Zato bi se bilo smiselno čim prej zavzeti za krovni dogovor o temeljnih, povezovalnih in etično legitimnih meta-

vrednotah (v ožjem smislu vsekakor tudi ekonomskih, političnih, vzgojno-izobraževalnih in drugih), ki bi jim sledili in se po njih zgledovali vsi ključni subjekti javnega življenja. Za začetek pa potrebujemo nepristranski in konsenzualno naravnani dialog, ki bi utrl pot novi družbeni pogodbi in iskanju skupnih vrednotnih predstav in ciljev v smeri zrelejše, bolj humane, uravnotežene, strpne, na blaginji, pravičnosti ter sonaravnosti temelječe prihodnosti.

Se vam zdi preveč idealistično? Toda – kot že rečeno – dobro želimo živeti vsi, to pomeni zadovoljno, z blaginjo izpolnjeno, zdravo, okoljsko vzdržno, mirno, strpno, samouresničujoče, individualno in hkrati skupnostno naravnano, v sožitju s sosedi, z drugimi kulturami in ne nazadnje z naravo. Vprašati se moramo, kaj storiti, da bi te nedvomno skupne vrednote v naši ideološko-politično in vrednotno razklani družbi lahko uspešneje in hitreje uresničevali? Prav gotovo ne tako, da že večkrat omenjene legitimne in antropološko utemeljene razlike presežemo oz. poenotimo, temveč tako, da jih sprejmemo in se jih naučimo živeti v skupno dobro pod vodstvom konsenzualno sprejetih meta-vrednot.

Naravno in kulturno bogastvo kot ideala

Živimo na enem najlepših koščkov planeta, ki na izjemno majhnem prostoru ponuja dih jemajoče bogastvo in raznovrstnost (gore, morje, jezera, sredogorje, griče, ravnine, podzemlje, bogate vodne vire in gozdove, pestro floro in favno). Svet Slovenijo v zadnjih letih upravičeno odkriva kot eno najatraktivnejših in biotsko najbolj raznovrstnih zelenih turističnih destinacij. Če se naravnih lepote in njene raznovrstnosti v precejšnji meri že zavedamo, pa bi to težko trdili za našo kulturno bogastvo in raznovrstnost, ki v prav ničemer ne zaostajata za naravnim. Premalo se zavedamo, kaj šele, da bi to načrtno uporabljali kot primerljivo prednost in iz nje črpali spodbude za celostni družbeni razvoj, da na področju Slovenije na najmanjšem in najbolj zgoščenem prostoru druga ob drugo trčijo vse velike evropske jezikovne skupine in kulture: slovanska, germanska, romanska, v njeni specifičnosti pa tudi ogrska. Ker smo prehodni prostor med srednjo Evropo in Balkanom, med Sredozemljem in panonsko celino, med zahodom in vzhodom, severom in jugom, se je na našem prostoru, nič manj pa tudi v našem kulturnem genomu nakopičilo toliko raznorodnih jezikovno-kulturnih vsebin in razlik, da še danes ne vemo povsem kdo smo in kje na evropski duhovni karti se pravzaprav nahajamo. Nič čudnega: Slovenija je Evropa strpana v majhno kokoš, ki ji grozi, da jo od znotraj raznese njena lastna kulturna in naravna diverziteta. Najvplivnejše kulture, vsi veliki jeziki, bogata zgodovina, različni družbeni redi (socializem, kapitalizem, demokracija), pestrost religij ter malodane vsa raznolikost evropskih naravnih krajin se pri nas zgostijo v osupljivo raznolik kolaž naravne in kulturne dediščine. Ker se tega premalo zavedamo, naša naravna in kulturna raznovrstnost nista

notranje usklajeni in povezani v enotni vrednotni ideal; še zlasti to velja za kulturo. Zato nas ne bi smelo čuditi, da nekateri pri nas stavijo na germanski red, organizacijo in odgovornost, drugi v ospredje postavljajo balkansko improvizacijo in sproščenost, tretji slovansko milino in mehko, četrti romansko veselje do življenja in kreativnost, spet drugi madžarski ponos in neuklonljivost. Toda zakaj izključevati, se odločati med enim, drugim in vsem ostalim ter po nepotrebnem nenehno ustvarjati konflikte? Zakaj teh kulturnih, jezikovnih, značajskih in vrednotnih razlik ne prepoznati kot bogastva in se ga naučiti plodno uporabljati kot našo specifično prednost? Naučimo se jih razumeti, v njihovih razlikah spoštovati in postavljati na prava mesta, tako bomo ne le najboljše uživali njihove pozitivne plati, temveč hkrati tudi preraščali trenutno shizofrenost. Tudi tu pa velja, da potrebujemo nekaj skupnih, povezovalnih vrednot, ciljev in končno pameti, ki bo vedela na katerih področjih, kje in kdaj je bolje ravnati in živeti v skladu s to ali ono nam notranjo razliko.

Naravi uspeva njeno raznolikost živeti na fascinantno usklajeni način; zgledujemo se po njej in se trudimo nedvomno osupljivost naših kulturnih, jezikovnih, značajskih, ideoloških, političnih, svetovnonazorskih, religioznih in vseh drugih legitimnih antropoloških razlik postavljati v duhovni kontekst vzajemnega sobivanja in elementarnega spoštovanja. Razlike same na sebi nikogar ne delijo, tega tudi ne zmorejo, delimo in razdvajamo lahko le mi, ljudje, ki smisla in funkcije razlik ne razumemo. Zato se je smiselno in za vse koristno učiti in truditi z legitimnimi razlikami živeti na način, ki bo iz njih črpal vse tisto, kar je za družbo dobrega in omejeval tisto, kar je zanjo slabega. Seveda je to ideal, in je kot tak neuresničljiv. Toda idealov nimamo zato, da jih celostno udejanjamo, temveč zato, da se po njih zgledujemo in orientiramo pri nenehnem usklajevanju in tehtanju različnih možnosti izboljševanja bivanjskih pogojev. Vse, kar za to potrebujemo, in tega res ni malo, že imamo – *omnia mea mecum porto*. To bogastvo pa moramo najprej ozavestiti, se ga naučiti spoštovati in v dobro vseh nas smiselno uporabljati. Šele ko bomo to razumeli, lahko stopimo na pot resnične avtonomnosti.

Bližajo se volitve, zato imamo odlično priložnost, da mandat podelimo tistim strankam, ki se zavedajo kulturnega in naravnega bogastva naše države; ki razumejo smisel in vrednost različnih političnih, ideoloških in vrednotnih usmeritev; ki razumejo, da je različnost mogoče usklajevati in z njo v dobro vseh upravljati, če predse postavimo nekaj skupnih vrednot in za večino sprejemljivih ciljev; ki razumejo, da uresničevanje skupno dobrega zahteva ne le strpno in spoštljivo obravnavanje drugače mislečih, temveč tudi sodelovanje z njimi in učenje od njih; ki razumejo, da se verodostojnost gradi na odpravljanju lastnih in ne tujih skrajnosti in napak; ki razumejo in si prizadevajo izjemno raznolikost in bogastvo naše naravne ter kulturne

dediščine kot ideal postopoma prelivati v odličnost politične, gospodarske, vzgojne, izobraževalne, znanstvene, umetniške, medijske ter športne stvarnosti, predvsem pa v odličnost njenih ljudi in pogojev njihovega samouresničevanja. Skupaj iščimo razloge, kako to doseči in ne kako to preprečiti.

Obdobje adolescence naše mlade države se izteka; čas je, da obogatimo tudi s pomembnimi izkušnjami pandemske krize in vseh drugih lokalnih ter globalnih priložnosti in groženj vstopimo v zrelejšo fazo. Za začetek pa: pogovorimo se v miru, brez razčiščevanj in maščevanj opravimo odpis moralnih dolgov in skupaj ter z jasnim pogledom naprej začrtajmo smernice možnosti boljšega življenja. Vedeti pa moramo, da bo pot do politične osamosvojitve verjetno daljša in težja kot je bila pot našega državnega osamosvajanja, saj zahteva prevzgojo okostenelih ideološko-političnih navad in nerazsvetljenih predsodkov; razsvetljenosti zadostnega števila državljanek in državljanov pa žal ni mogoče razglasiti preko noči.

Imate prav: to je zgolj akademski diskurz. Toda prav tu je smiselno pričeti z uvodnim naravnavanjem koordinat; za nadaljevanje in dejansko odpravljanje težav ter uresničevanje ciljev pa se bomo morali precej bolj kot doslej potruditi vsi; vsak najprej in čim prej na svojem področju. Če bi menil, da ne zmoremo, tega ne bi pisal.